

BÜLTEN

24 Ekim 2025

TİCARİ DEFTERLERİN DELİL VASFI: AKSİNİN İSPATININ KOŞULLARI

Ticari hayatın bel kemiğini oluşturan ticari defterler, yalnızca işletmelerin mali kayıtlarını tutmaya yarayan araçlar değil, aynı zamanda uyuşmazlık halinde mahkemeler nezdinde önemli birer delil olarak da işlev görmektedir. **Türk Ticaret Kanunu (“TTK”) uyarınca her tacir, ticari defter tutmakla yükümlüdür (TTK m. 18/1).** Bu kapsamda tacirler; ticari işlemlerini, işletmelerinin mali ve iktisadi durumunu, borç ve alacak ilişkilerini ile hesap dönemi sonunda ulaşılan sonuçları açık biçimde gösterecek şekilde defter tutmalıdır (TTK m. 64/1). Böylelikle işletmenin faaliyetlerinin seyri ve gelişimi ticari defterler aracılığıyla izlenebilir hale gelir.

Bu bültende, ticari defterlerin delil vasfı, hangi koşullarda kabul edildiği ve aksinin ispatına ilişkin dikkat edilmesi gereken hususlar ele alınacaktır.

Ticari Defterlerin İspat Hukukundaki Önemi

Ticari defterlere ilişkin düzenlemeler öncelikle Türk Ticaret Kanunu’nda (“TTK”), ayrıca diğer bazı mevzuatlarda yer almaktadır. Ticari hayatın doğasında bulunan uyuşmazlıklarda bu defterlerin bir ispat aracı olarak kullanılmasına ise Hukuk Muhakemeleri Kanunu (“HMK”) çerçevesinde yer verilmiştir.

Dolayısıyla, gerek ticari davalarda gerekse vergi yargılamalarında en önemli ispat araçlarından biri, tutulması kanunla zorunlu kılınan ticari defterler ve belgelerdir.

İspat ve Delil Kavramları

İspat, bir iddiayı doğrulamak ve gerçeği ortaya koymak amacıyla delillerin ortaya konulmasıdır. Delil ise, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan ve ispat aracı niteliği taşıyan unsurlardır. Başka bir deyişle, delil geçmişte veya gelecekte meydana gelmiş bir olayı en yakın şekilde gerçeğe ulaştırmaya yardımcı olan ya da bir olgunun varlığını veya yokluğunu inandırıcı kılan araçtır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu (“HMK”) m. 187/1’de ispatın konusu, “Tarafların üzerinde uyuşmazlık bulunan ve davanın çözümüne etkili olabilecek vakıalar” olarak tanımlanmıştır. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise “Herkesçe bilinen vakıalar ile ikrar edilmiş vakıalar çekişmeli sayılmaz.” denilerek ispat dışı kalan haller ayrıca belirtilmiştir. İspat hakkı, Anayasa’da temel hak olarak güvence altına alınmış olup, HMK m. 189 ve devamında düzenlenen usuller çerçevesinde kullanılmaktadır. Buna göre, taraflar ispat hakkını kanunda öngörülen süre ve yöntemlere uygun olarak ileri sürebilirler (HMK m. 189/1).

Vergi hukukunda ise ispat, vergiyi doğuran olayın ve buna ilişkin işlemlerin ortaya çıkarılmasıdır. Başka bir ifadeyle, vergi hukukunda ispat, vergisel işlemin esasını oluşturan maddi olguların deliller aracılığıyla tespit edilmesi ve hâkimin bu doğrultuda kanaat oluşturmaya hizmet eder. Vergi Usul Kanunu (“VUK”) m. 3’te bu husus, “Vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti yemin hariç her türlü delille ispatlanabilir.” şeklinde hüküm altına alınmıştır.

Türk hukukunda senetle ispat zorunluluğu kural olarak geçerli olmakla birlikte, ticari defterlere ilişkin düzenlemeler bu zorunluluğun katılığını yumuşatmakta ve defterlere geniş ölçüde delil niteliği tanımaktadır.

Ticari Defterlerin Delil Niteliği Kazanabilmesi İçin Aranılan Şartlar

Ticari defterlerin ispat aracı olarak kullanılabilmesi, kanunda öngörülen bazı koşulların yerine getirilmiş olmasına bağlıdır. Başka bir ifadeyle, her ticari defter kendiliğinden delil niteliği taşımaz; ancak belirli şartların sağlanması halinde davada taraf lehine veya aleyhine kullanılabilir.

Öncelikle, ticari defterlerin usulüne uygun şekilde tutulmuş olması gerekir. Bu kapsamda defterlerin:

- » Kanunen tutulması zorunlu olan defterler arasında yer alması,
- » Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu hükümlerine uygun şekilde düzenli, açık ve anlaşılır biçimde kaydedilmesi,
- » Zamanında tasdik ettirilmiş olması,
- » Değişiklik, silinti veya tahrifat yapılmadan dürüst bir şekilde işlenmiş bulunması, önem arz eder.

Bunların yanında, defterlerin karşı tarafla ilgili hususlara dair kayıtları içermesi gerekir. Yani yalnızca tacirin kendi lehine yazdığı kayıtlar tek başına delil olarak kabul edilmez; uyuşmazlığa ilişkin karşı tarafı ilgilendiren hususların da kayıtlarda yer alması gerekir.

Ayrıca, defterlerin birbiriyle ve diğer belgelerle tutarlı olması şarttır. Farklı defterler arasında çelişki bulunması veya defterlerin dayanağını oluşturan belgelerle uyumsuzluk olması halinde defterlerin delil değeri zayıflar.

Son olarak, ticari defterlerin mahkemeye ibraz edilmesi de önemlidir. Tacirin haklı bir sebep olmaksızın defterlerini mahkemeye sunmaktan kaçınması, aleyhine delil olarak değerlendirilmesine yol açabilir.

Bu şartlar birlikte değerlendirildiğinde, ticari defterlerin delil olarak kabul edilmesi hem tacirin defter tutma yükümlülüğünü ciddiyetle yerine getirmesine hem de uyuşmazlıkların adil bir şekilde çözümlenmesine hizmet etmektedir.

Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Teşkil Etmesi

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ("HMK") 222/3. maddesinde bu husus açıkça düzenlenmiştir. İlgili hükme göre, ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kabul edilebilmesi için defterlerin kanunda belirtilen şartlara uygun tutulmuş olması gerekir. Ayrıca, karşı tarafın defterlerinde bu kayıtlara aykırı bir kayıt bulunmamalı, defterler ibraz edilmemiş olmalı ya da defterlerdeki kayıtların aksini ortaya koyan senet veya kesin deliller mevcut olmamalıdır. Öte yandan, karşı tarafın usulüne uygun tutulmuş ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu hususa dair hiçbir kayıt bulunmaması halinde, defter sahibi lehine delil teşkil etmez. Kanun ayrıca, defterlerde yer alan leh ve aleyhe kayıtların birbirinden ayrılamayacağını da vurgulamaktadır.

Bu çerçevede ticari defterlerin sahibi lehine delil sayılabilmesi için aranan koşullar şu şekilde sıralanabilir:

1. Defterlerin kanuna uygun, eksiksiz ve düzenli şekilde tutulmuş olması; açılış ve kapanış onaylarının yapılmış bulunması,
2. Defter kayıtlarının birbiriyle uyumlu olması,
3. Karşı tarafın defterlerini ibraz etmemesi,
4. Defter kayıtlarının aksinin senet veya kesin delillerle ispatlanmamış olması,
5. Karşı tarafın defterlerindeki kayıtların bunlara aykırı olmaması,
6. Uyuşmazlığın taraflarının tacir sıfatına sahip olması,
7. Davanın tarafların ticari işletmeleriyle ilgili bir ticari dava niteliği taşıması.

Belirtilen bu koşulların birlikte gerçekleşmesi halinde ticari defterler, sahibinin lehine delil değeri kazanacaktır.

Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhine Delil Olarak Kullanılması

Tacirlerin tüm ticari faaliyetleri defterlerine kaydedildiğinden, bu defterlerin her zaman defter sahibinin aleyhine delil oluşturma ihtimali vardır. Bu durum, ticari defter tutma yükümlülüğünün doğal bir sonucudur. Ancak, sahibi lehine delil niteliği kazanması sıkı koşullara bağlanmışken, sahibi aleyhine delil teşkil etmesi daha geniş bir çerçevede mümkündür.

Buradaki en önemli fark, ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olması için tarafların her ikisinin de tacir olmasının ya da uyuşmazlığın her iki tarafın ticari işletmesiyle bağlantılı olmasının zorunlu olmamasıdır. Nitekim HMK m. 222/5 uyarınca, tacir olmayan taraf dahi, karşı tarafın ticari defterlerine dayanarak delil ileri sürebilir.

HMK m. 222/4'te de açıkça belirtildiği üzere: "Açılış veya kapanış onayları bulunmayan ve içerdiği kayıtlar birbirini doğrulamayan ticari defter kayıtları, sahibi aleyhine delil olur." Bu hüküm, defter tutma yükümlülüğüne aykırılık halinde defterlerin doğrudan aleyhe kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olabileceği durumlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Defterlerin açılış ve kapanış onaylarının bulunmaması veya kayıtların birbirini doğrulamaması: HMK m. 222/4 uyarınca, usulüne uygun tutulmayan defterler sahibi aleyhine delil niteliği taşır.
2. Tacirin kendi defterlerine dayanması: HMK m. 222/3 gereğince, sahibi lehine delil teşkil eden defterler aynı zamanda aleyhe de delil olabilir; zira defterlerdeki leh ve aleyhe kayıtların birbirinden ayrılması mümkün değildir.
3. Karşı tarafın defterlere ek olarak başka delillere başvurusu: Bir taraf, yalnızca ticari defterlerle değil, başka delillerle birlikte bu defterlere dayanarak karşı tarafın aleyhine iddiada bulunabilir.
4. Karşı tarafın ticari defter kayıtlarını kabul etmesi: Bir taraf, karşı tarafın defterlerinde yer alan kayıtları kabul ederse, bu defterler aleyhe delil teşkil eder.
5. Taraflardan birinin tacir olmaması: Taraflardan biri tacir olmasa dahi, tacir olan karşı tarafın ticari defterlerine dayanabilir. Bu durumda defterler, tacir olan taraf aleyhine delil olarak kullanılabilir.

Sonuç olarak, ticari defterler sahibi aleyhine delil olma bakımından çok daha esnek bir düzenlemeye tabidir. Bu durum, tacirlerin defterlerini kanuna uygun şekilde tutmalarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Aksinin İspatı Koşulları

Ticari defterlerde yer alan kayıtların doğruluğu karine olarak kabul edilse de, bu karineler kesin değildir. Aksinin ispatı aşağıdaki yollarla mümkündür:

1. Karşı tarafın ticari defterleriyle

Tarafların defter kayıtları çeliştiğinde, hakim defterleri birlikte değerlendirir.

Usule uygun tutulmuş defterler, usulsüz defterlere göre üstün sayılır.

2. Senet veya yazılı belge ile

Ticari defterlerdeki kayıtlar, senet veya yazılı belgelerle çürütülebilir.

3. Tanık, bilirkişi ve diğer delillerle

Hakim, somut olayın özelliklerine göre tanık beyanı, bilirkişi raporu veya fiili karinelerden yararlanarak defter kayıtlarının aksini kabul edebilir.

Tacir Olmayanların Durumu

Eğer uyuşmazlığın taraflarından biri tacir değilse, tacir olmayan taraf daha geniş ispat araçlarıyla (örneğin tanık beyanı) tacirin defter kayıtlarının aksini ileri sürebilir. Bu durum, tacir olmayanın korunmasına yönelik bir düzenleme olarak öne çıkar.

Sonuç

Ticari defterler, ticari hayatta güçlü bir delil vasıtası olmakla birlikte kesin delil değildir. Aksinin ispatı her zaman mümkündür. Uyuşmazlıkların çözümünde ticari defterlerin hem delil değeri hem de aksinin ispatına ilişkin koşulların doğru değerlendirilmesi, tacirlerin hak ve yükümlülükleri bakımından kritik öneme sahiptir.

